

Hu

AHu

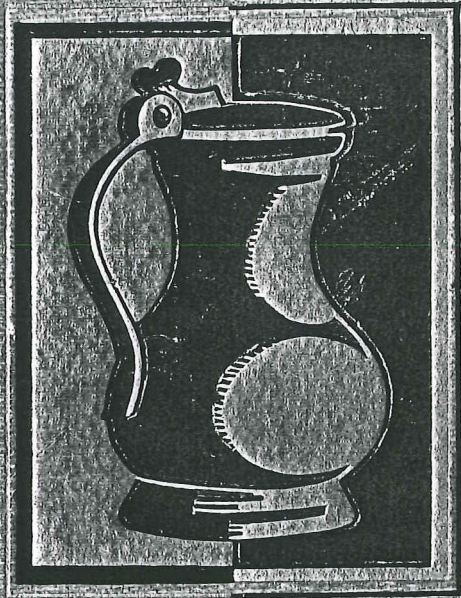
OUDE AMBACHTS KUNST

DOOR J. G. N. RENAUD

UITGEVERIJ HAMER • AMSTERDAM 1943

VI. TIN.

„Stannum heetewi dat tin, dat vint men in Cornuaelie in Inghelant. Maer nu heeft ment in corten tiden in Germania vonden.”

Of in voor ons begrijpelijke taal: „Het Latijnsche Stannum vertalen wij door tin. Men vond het in Cornwall in Engeland. Sedert kort heeft men het echter ook in Duitschland gevonden.”

Zoo schreef Jacob van Maerlant, toen hij na zijn terugkeer te Damme in 1266 arbeide aan „Der Naturen Bloeme”, een werk, waarin hij het merkwaardigste uit de natuur onder de aandacht van zijn tijdgenooten wilde brengen. Of Maerlant goed ingelicht was? Hij vertaalde uit het Latijn, verbeterend, waar hij zelf beter wist. Want Jacob schreef om anderen iets te leeren en wilde daarom, gewetensvol, slechts neerschrijven, wat hij zelf als waarheid beschouwde.

Gemakkelijk zou men zijn mededeelingen aan de hand van latere onderzoekingen kunnen aanvullen. Het tin kwam in zijn tijd niet alleen uit Cornwall, maar ook uit Devonshire, Spanje en Portugal; de mijnen in het Eertsgebergte leverden waarschijnlijk tegen 1200 reeds de grondstof voor de tinnegieters.

Waren er toen al tinnegieters in de „lage landen bi der zee”? Voor zoo ver hier toen kloosters waren, mag men aannemen, dat daâr het vervaardigen van tinnen voorwerpen wel degelijk plaats vond. En in de opkomende steden? Dat valt bij gebrek aan archief-stukken niet zoo gemakkelijk uit te maken. Wel zijn de bewijzen voorhanden, dat er tinnen voorwerpen gebruikt werden. In de oudste stadsrekeningen van Dordrecht over de jaren 1284/1285 vinden we bijvoorbeeld, dat er een paar kannen worden aangeschaft. Rekeningen uit de veertiende eeuw, niet zoo zeldzaam, als die uit de dertiende eeuw, bevatten tal van gegevens. We lezen over kannen, die den vroeden vaderen geleverd worden en dan als „der stede kannen” den trots van de

poorters uitmaken. Het waren dan ook zeer bijzondere kannen. Zij werden slechts gebruikt wanneer hooge personages de stad bezochten. De eerewijn werd den hoogen bezoekers in deze kannen aangeboden (Afb. 100).

We lezen, dat Aernt Cannemaker een nieuwen bodem ingezet heeft, een deksel bevestigd, of een oor aangesoldeerd. Ook uit de huisrekeningen van de machthebbers dezer gewesten valt veel te leeren. In het „huishoudboekje” van den Graaf van Holland vond ik in het jaar 1360 deze uitgave opgeteekend:

„om (voor) twee tinnen candelaers op de rentmiesters camer 2 scellingen 8 penningen”.

De aanschaf van allerlei tinnen huisraad beteekent natuurlijk nog niet, dat er in steden als Delft, Utrecht of Deventer tinnegieters werkzaam zijn. Wanneer we echter namen vinden als Cannemaker en Stoopeghierter krijgen we zekerheid op dit punt. De schrifturen stellen ons in staat om te besluiten, dat zeker in de veertiende eeuw het tin in de Noordelijke Nederlanden in vrij groote hoeveelheden verwerkt werd. Een handelsverdrag ten tijde van Hertog Albrecht (1358—1404) spreekt bijvoorbeeld over tin, dat door den Rijnhandel wordt ingevoerd.

Op den duur wordt het tinnen gebruiksvoorwerp zoo algemeen, dat men zich geen huishouden zonder tin kon voorstellen. De achttiende-eeuwsche dichter laat een verkooper van tinnen huisraad dan ook zeggen:

„Wie kan een tinnen leepel missen
Of schootel, om in op te dissen?
't valt dienstig, net en kleen van prijs.
Ik maak ze op allerhande wijsz.”

Voor al na 1600 werd er zeer veel tin gebruikt. Daaraan hebben wij het dan ook te danken, dat er uit de zeventiende en achttiende eeuw zoo veel gebruiksvoorwerpen bewaard bleven. De vergeelde perkamenten en verbleekte keukenrekeningen leeren ons namelijk, dat men kannen met ouderdomsgebreken niet met een gevoel van eerbied uit hoofde van hun welbesteed leven op een kast te pronk zette, maar ze zonder gewetenswroeging naar den tinnegieter bracht om ze te laten omsmelten. Zodoende hebben we maar weinig kans over het oude tin van vóór 1500 breedvoerig te worden ingelicht. Die kannen, borden en kroezen

waren toen namelijk nog niet zoo talrijk als in later dagen.

Van de zeer oude stukken kunnen er dus maar weinige aan den smeltkroes ontkomen zijn. Bij toeval komen zij nu en dan te voorschijn. Het oudste tinnen kannetje, ooit in Nederland gevonden, werd opgeraapt van het strand te Domburg en berust nu in het Gemeente-museum in Den Haag. Het staat alleen in een tijd, waarvan nog geen tingeschiedenis geschreven kan worden. Het is daarom moeilijk te dateeren. Zijn vroegere bezitter, Mr. H. C. Gallois, dateerde het in de negende tot de elfde eeuw. Ach, wat deert het ons eigenlijk, of het omstreeks 900, dan wel tegen 1100 gegoten werd. Het bescheiden dingske — het is slechts 11,5 cm hoog — is en blijft het oudste stuk. Waarschijnlijk diende het voor kerkelijk gebruik (Afb. 99).

Het gelukkig toeval moet ons bij opgravingen te hulp komen. Dan vinden we misschien in oude waterputten en dergelijke ongeluksgaten nog wel eens een kan of kroes terug. Wát heb ik dat toeval gezegend, toen er uit zoo'n waterput op het Huis te Merwede een kan te voorschijn kwam, die aan de hand van de vondstomstandigheden omstreeks 1400 gedateerd mag worden (Afb. 94). En hoe verheugd zijn de ingewijden met de vondsten van het slot te Egmond (Afb. 93, 95, 96, 98). Daar kwamen onder meer enkele rechthoekige bordjes te voorschijn. Deze broodbordjes met hun iets verdikten rand, de opvolgers van de plankjes, zijn zeldzaam. Eén exemplaar is bijzonder belangwekkend, daar het aan de achterzijde voorzien is van een ingekrast jaartal: 1566. Het aardige emmertje is een der enkele, die bekend zijn.

Ook bij het baggeren op onze groote rivieren en oude vaarten komt er wel eens zoo'n tinnen voorwerp, zwart van ouderdom, uit den nacht der tijden aan het licht. Een buitenstaander kan zich niet voorstellen, met hoeveel liefde en zorg zoo'n opgebaggerde kan behandeld wordt om haar iets van haar ouden luister terug te geven (Afb. 97).

Als men zoo de rekening eens opmaakt van opgebaggerde en opgegraven voorwerpen, dan mag men toch wel eenige verwachtingen koesteren ten aanzien van de toekomst. De komende jaren zullen zullen ongetwijfeld nieuw materiaal leveren. Ten slotte zal het dan mogelijk worden uit te maken, welke in onze streken de gebruikelijke vormen zijn en welke invloeden er bij de

vorming van het type een rol hebben gespeeld. Want ook dit is belangrijk. Niet alleen de groote maatschappelijke veranderingen zijn waard bestudeerd te worden, ook wat tot de materiële kultuur behoort, is een aandachtige beschouwing waard. De gebruiksvoorwerpen van allerlei grondstof maken het ons mogelijk, om het vormgevoel van vroeger eeuwen te leeren verstaan, om iets te beleven van het streven naar een vormschoonheid, die in overeenstemming is met de bruikbaarheid. Vele voorwerpen getuigen daarvan.

Het tinnen gebruiksvoorwerp vertoont een behoudenden trek. De vormen waarin het ontstond, waren meestal door den tinnegieter zelf uit klokspijs vervaardigd. Bepaalde menige keur niet, dat de toekomstige meester een schotelvorm of een vorm voor een wijnkan met hollen voet moest kunnen vervaardigen?

Sommige vormen waren zoo kostbaar, dat zij niet het eigendom van één meester konden uitmaken. Mr. Murray deelt in zijn opstel over de Rotterdamsche tinnegieters mee, dat een schotelvorm aan drie meesters toebehoorde, waarvan er een in Rotterdam woonde, de anderen in Delft.

Bij zorgvuldige behandeling gingen de vormen lang mee en vererfden van vader op zoon. Daardoor is het tin niet sterk aan modewisseling onderhevig; de groote stijlperioden, die bij het meubel zoo'n overheerschende rol spelen, beroeren het tin in veel mindere mate. De rijke kultuur der zeventiende eeuw schept, uit de volheid van haar levensdrang, nieuwe vormen, die tot in de achttiende, soms tot in de negentiende eeuw blijven voortleven. Dat maakt het dateeren van tin vaak onmogelijk, maar geeft aan de ontwikkeling een bestendigen trek. Eigenlijk ligt dit ook in den aard van een gebruiksvoorwerp. Wanneer een stuk huisraad in het dagelijksch gebruik voldoet, ontbreekt de drang om een bruikbaar vorm te scheppen. Ten aanzien van het tin bestond er zoo weinig behoefte aan vernieuwing, dat heel wat oude tinvormen tot diep in de negentiende eeuw in gebruik bleven. Vele kannen van 18de eeuwsch fatsoen zijn eerst in de 19de gegoten. Ook nu bestaan er nog oude bronzen gietvormen. De heer J. A. Kamphof bijvoorbeeld bezit gedateerde uit het begin der zeventiende eeuw. De techniek brengt eveneens weinig veranderingen. Wanneer de gietvorm er eenmaal is, blijft het gieten, een steeds eendere werkzaamheid. Daar moet niet uit af-

geleid worden, dat het ambacht toch eigenlijk maar kinderlijk eenvoudig was. Zooals ieder vak had ook dit zijn speciale „knepen”. Zoo moest de leerling bijvoorbeeld op den duur de juiste temperatuur leeren bepalen van het vloeibare metaal. En dat was niet zoo gemakkelijk; het mocht niet te heet, maar ook niet te koud zijn. Dat een zeker percentage lood aan het tin toegevoegd moest worden, wist hij al spoedig en waarschijnlijk leerde hij in de praktijk eveneens vrij vlot, hoe veel lood er nog net bij kon, voordat de keurmeesters het product afkeurden.

Moeilijker was het, om de kunst van het hameren meester te worden. Het duurde wel eenigen tijd, voordat een gezet uit een vlakke plaat een onberispelijken lepel of schotel wist te slaan. Deze bewerking schijnt het materiaal op het eerste gezicht onrecht aan te doen. Toch is dat niet zoo. Het gehamerde tin is harder en kan dus meer weerstand bieden; voor borden en lepels was deze bewerking zeker aanbevelenswaardig. Het product behoorde zoo afgeleverd te worden, dat de sporen van het hameren vrijwel niet te zien waren. Meestal werd daarom de gehamerde schotel op de draaibank verder afgewerkt. Deze wijze van voortbrenging was echter tijdroovend en moest ten slotte, bij een groeiende behoefte, in het vergeetboek raken.

Wat het materiaal ongetwijfeld geweld aandoet, is de weelderige versiering, die sommige stukken meer tot pronkstuk, dan tot gebruiksvoorwerp stempelt. De plastische versiering — in verhoogd relief — op schotels van Briot en Enderlein kunnen voor velen iets aantrekkelijks hebben; zij zijn toch meer uitingen van de bekwaamheid der vormstekers dan van die der tinnegieters. De met ornament overladen schotels en kannen dienden den Renaissance-mensch slechts als sierstuk bij zijn overdadige feestmalen en daarom konden er landschappen, zinnebeeldige voorstellingen, bijbelsche tafereelen, ja, wat al niet, op afgebeeld zijn, zonder dat de bezitter in gestadige vrees voor beschadiging behoefde te leven. Wie zich echter aangetrokken voelt tot het nobele materiaal en den gerijpten vorm, gaat aan den schoonen schijn voorbij. Hoe mooi glanst het blank geschuurde oppervlak onder het zachte schijnsel van een flakkerende kaarsvlam of een verwaalden zonnestraal.

Stoer en standvastig zijn de kannen van de zestiende en zeventiende eeuw; een afspiegeling van de inborst van het volk, dat ze

gebruikte. Soms ook getuigend van den overdadigen levenslust van dit volk. Men vindt wel eens kannen met een pennetje aan den bovenkant van de binnenzijde. Dat was een soort maatstreep. Tot aan dat pennetje moest de kan gegarandeerd een bepaalden inhoud hebben. In het oudste keurboek van Rotterdam wordt het inzetten van dat pennetje reeds in 1454 verplicht gesteld. Soms, in groote kannen, bevinden zich een aantal pennetjes op verschillende hoogten. Zoo'n kan werd bij feestelijke gelegenheden gebruikt. De kunst was dan namelijk, om den dronk zoo te nemen, dat de inhoud juist tot een pen reikte. Wien het niet gelukte, moest zijn poging herhalen. De gevolgen laten zich denken.

Onze schilders hebben het tin niet vergeten. Pieter Aertsen laat den arm van den heer des huizes — hoe zelfbewust kijkt deze oud-Hollander de wereld in — rusten op een glanzende kan, minstens even recht en slecht als zijn bezitter.

De stillevenschilder Heda geeft het tin een rust, die weldadig aandoet. Andere schilders weer brengen het in vroolijk gezelschap. Men vindt in onze musea voorbeelden te over. Hebben de grootmeesters onzer schilderkunst voorkeur vertoond voor bepaalde typen kannen en zijn zoo de benamingen Jan Steenkan (Afb. 104), Frans Halskan en Rembrandtkan ontstaan? Een beschouwing en vergelijking der uitbeeldingen op hun schilderijen werkt deze veronderstelling niet in de hand. Waarschijnlijk zijn het handelsnamen, door looze antiquairs bedacht, om hun handelswaar wat meer cachet te geven. Alsof het tin dat noodig heeft. Het heeft immers van huis uit voorname allures. Dat men die namen gebruikt om bepaalde typen aan te duiden, is begrijpelijk. De behoefte aan zulke namen, die uitvoerige omschrijvingen overbodig maken, is algemeen. Er ontstaat in de zeventiende eeuw zoo'n rijkdom aan vormen, dat men er niet buiten zou kunnen. Gemeen goed zijn ze vaak nog niet. Alleen verzamelaars weten, dat een „brandewijnkom" twee handvaten heeft, terwijl een „wijnproever" het er met één moet doen.

Het is algemeen bekend, dat de tinnegieters in gilden waren georganiseerd. Bij den aanvang van de zeventiende eeuw vormden zij vaak nog geen zelfstandige gilden, maar waren ondergebracht bij het Sinte Loyen (St. Eloy's) gilde, dat van de

smeden. In den loop van deze eeuw echter vormden zij vrijwel overal zelfstandige organisaties. Dat moest aan de vorming en naleving van nuttige en noodige bepalingen ten goede komen. De stedelijke regeeringen waren reeds lang voor de vorming der gilden ordenend opgetreden om de poorters te beschermen tegen kwade praktijken. Hier vroeger, daar later ontstonden de keuren, die het loodgehalte van het tinwerk regelden en het merken van ten verkoop aangeboden stukken verplicht stelden.

Het keurtin mocht acht deelen lood bevatten tegen 92 deelen tin. Het werd gemerkt met stadswapen en kroon, vaak met de letter K in het wapen. Beter was het roostin, dat 6 deelen lood tegen 94 deelen tin bevatte. Vele zeventiende eeuwsche stukken zijn er nog, die met roos en kroon — meestal de initialen van den meester in de kroon — gemerkt zijn. Het allerbeste tin, het blok-tin, moest met den engel gemerkt worden. Zoo bepaalden de Amsterdamsche verordeningen van 1688.

Om bij overtreding de boosdoeners gemakkelijk te kunnen vinden, was bepaald, dat elke meester zijn merk moest slaan op een tinnen plaat, den legger, die onder berusting van hoofdlieden en keurmeesters van het gilde bleef. Vond men op een werkstuk een merk, dat niet op den legger voorkwam, dan werd het voorwerp zonder pardon versmolten. Platen met merken zijn voor de bestudeering van het oude tin natuurlijk van groot belang. Helaas is slechts de legger van de Haarlemsche tinnegieters van omstreeks 1700 bewaard gebleven.

De herkomst van het roosmerk staat niet vast. Het wordt reeds in de zestiende eeuw aangetroffen. Men neemt meestal aan, dat het merk uit Engeland afkomstig is en een herinnering bewaart aan de Tudorroos. Op oude stukken vindt men soms een gekroonden hamer. Borden, opgegraven bij het slot Egmond — verwoest in 1572 — dragen onder andere dit merk. Het wijst er op, dat het aldus gemerkte tin ontstond in een tijd, waarin de tinnegieters nog tot het smedengilde behoorde. Een bewijsstuk? Het zegel van het „smedenampt” de Roermond vertoont een schild, beladen met een gekroonden hamer en een tang.

In andere kannen — zij moeten minstens van vóór 1600 dateeren — vindt men wel eens andere eigenaardigheden. Op den bodem of op den binnenkant van het deksel is dan een plaatje gesoldeerd met een Kruisiging of de Drie Koningen in

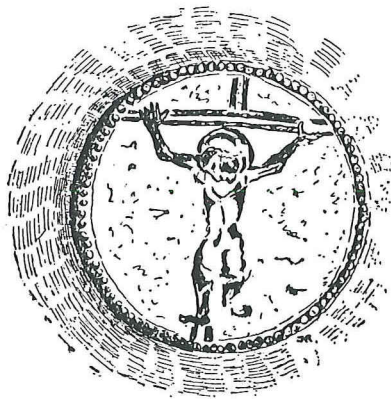
verhoogd relief. De bedoeling daarvan is ziekte of onheil verre van den bezitter en gebruiker te houden. Of 't hielp? Daarover waren de meeningen indertijd al verdeeld.

In het tin zelf schijnen vreemde machten te wonen. Een geestdriftig verzamelaar schreef eens, dat wie onder den ban van het tin kwam, ongeneeselijk ziek werd. Het eenige middel, dat een weinig verlichting kon brengen was: meer tin! Dank zij die

„tinziekte” waarschijnlijk kunnen wij ons nog in vele mooie stukken verlustigen.

Met „ziek” tin staat het anders. Daardoor kunnen wij mooie stukken verliezen. Wanneer een tinnen voorwerp aangetast is door de „tinpest”, gaat het onherroepelijk ten gronde. Wanneer het in contact komt met andere stukken, plant de ziekte zich voort! „Tinpest” is dus besmettelijk. Een aangetast stuk moet men dadelijk isoleeren. Bij een zeer zorgvuldige behandeling wil de kwaal wel eens

gestuit worden. Het is zaak, dat iedereen, die oud tin bezit, waakt tegen het optreden van „tinpest”. Ons bezit aan oud tin verdraagt geen groote verliezen meer.

Plaatje binnenz. deksel.